

27 AĞUSTOS 1990

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI : 4

KAYSERİ — 1987

KEMAL PAŞA - ZADE VE ŞAH İSMAİL (SAFAVİLER)

Prof. Dr. Ahmet UĞUR*

Kemal Paşa - Zade'nin yaşadığı XV. ve XVI. asırda orta - doğuda Osmanlıya rakib iki büyük güç vardı.

- a) Mısır'da Memlûklular, (1261 - 1517)
- b) İran'da Safavîler.

Biz şimdi Memlûklular'ı bırakarak Safavîler'den kısaca bahsedelim. T. Yazıcı Bey'in belirttiği gibi, Safavîler, İran'da başlangıçta bir tarikat temsilcisi iken sonradan kuvvetli bir siyasi birlik kurmuş olan bir hanedandır. Bu hanedan adını safavî tarikatı reisi, şeyh Safiyüddin İshakdan almaktadır. Aslında sünni bir tarikat iken ünü her tarafa yayılmıştır. Osmanlı sultanları bile Erdebil'e yardım için «ÇARAĞ AKÇESİ» diye para gönderirlerdi.

Şeyh Safiyüddin'den sonra şu kimseler iş başına gelmiştir :

2. Sadreddin (1334 - 1399)
3. Sultan Hoca Ali (1399 - 1429)
4. İbrahim (1429 - 1447)
5. Şeyh Cüneyd (1447 - 1460)

Bu Akkoyunlulardan Uzun Hasan'ın kızkardeşi ile evlidir.

6. Şeyh Haydar (1460 - 1488)
Uzun Hasan'ın kızı ile evlidir (1501 - 1524)
7. Şah İsmail (1501 - 1524)

Hoca Ali'nin şeyhliği devrinde tarikat şiiğe mütemayil bir siyasi görüş haline gelmiştir. Şeyh Cüneyd devrinde bu görüş da-

(*) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

hada kuvvetlenmiş, Şeyh Haydar ise müridlerine 12 dilimli Kızıl Taçı giydirmiştir. Bundan dolayı takibcileri Kızılbaş adını almıştır.

F. Sümer hocamız ise bu konuda özetle şöyle demektedir : Safavî Devleti'ni kuranların çoğunluğu Anadolu'dan gitme Türklerdir... Şeyh Cüneyd'den itibaren, hanedan mensupları, seyyidlik iddiasında bulunarak, kendilerini Hz. Ali ahvadından saymışlardır... Şeyh Cüneyd ve Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar zamanında, yani XV. yüzyılın ikinci yarısında İran'daki halkın çoğunluğu Sünni mezhebine salık idi... Şah İsmail devrinde şiiilik zorla İran'daki sünni halka kabul ettirilmiştir. Anadolu'dan gelen dalga dalga göçlerle İsmail'in etrafı Türklerle sarılmıştır. Kendisi Ali Şirnevai'nin hayranıdır. Köroğlu, Dede Korkud, Aslı ile Kerem, Aşık Garib, Arzu ile Kamber Anadolu ve İran halkının müşterek kültürüdür.

Bayezid II. devrinin son tatsız olayları ve Şah İsmail'in politik mezhebi dâileri, Anadolu'nun her tarafını almıştı. Aldananlar malların ve davarların satıp, «onda varan beğler olurmuş» diyüb çıkıp gitmişler. Aşağıdaki beyitler bunu ifade etmektedir.

Türkler terk edib diyarların
Sattılar yok bahaya davarların
Başa tâc aldı vü çıkdı ol ferîd
Âlem ehlin serbeser itti mürîd
Şimdi Rûm içre mürîdi çokdurur
Ana meyletmez vilâyet yokdurur.
Başına taç aldı çıktı ol pelid
İtti bî-idrâk Etrâki mürîd (1).

Şimdi Kemal Paşa - Zade bu konuda neler demektedir özetle onu görelim :

Yavuz Sultan Selim 918/1512'de Osmanlı tahtına oturub iç işlerini yoluna koyduktan sonra, kıvılcımları Irak ve Horasan'a ya-

1. Tahsin Yazıcı, İA, «Şahismail» maddesi C/II; «Safaviler» maddesi, C/II; R.M. Savory, «The Rise of Safawids», Der İslam 40. (1969); Ghulam Sarwar, History of Sahismail Safawi, Aligar 1938; F. Sümer, Safavî Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara 1976; Defter VIII/II, v/198 a.

yılmış olan, fitne ateşini söyündürme planına koyuldu. İran seferinin hazırlıkları için durmadan çalışıp gece gündüz o fena şahsı ortadan kaldırmak tedbirinde oldu.

Bu esnada konuyu bir plana koymak ümidiyle, Allah'ın gazabına uğramı şolan o şahın yaptıklarından, mezhebinden ecdadının bu mevkie nasıl ve ne tarihte geldiklerinden kısaca bahsetmemiz gerekmektedir.

Mezkûr bed-siret-ü-fâsîd akidetün kısası ki, içinde akıl sahiblerine ibret çokdur. Genişçe yazılsa defterlere sığmaz. Ama özeti şudur. Müfsit-i fasîd-nihâd ve mülhîd-i bed-itikâd idi sefk-i dimâyı ve sebî-yi harâir-ü-emâyı âdet edinmişti. Himâ-yı mahârimi bilmezdi. Hetk-i sûtûrı ve fetk-i sudûrı ve sâir fücûrı râğbetle işlerdi. Hiç birisinden perhiz kilmazdı. Mezheb-i bî-asl-ı şâyı şâyı idüb, avâmı ki, enâmdan adaldur. Ol dâmla şikâr kılmışdı. Hz. Ali'nin hakkında (121/b) ve şâir Hulefâ-i Radidine buğzetmede çok çok ileri gitmişlerdi. Herşeyi helâl kılmayı âdet edinmişlerdi. Sahâbe-i kirama ve diğer ileri gelen din adamlarına, adamları gizlice küfrederlerdi. Bu açıktan yaptırdı. Evvel emirde kendine tabi olmayanlara pek çok işkenceler ettirdi. Çünkü o serkeş ve isyankâr, fetvâ ve takvâ ehline kıpkızıl düşmandı. Zulmet ve cehlin kaynağı olan kalbinde, ilmin aydınlığına karşı bir düşmanlığın olduğu apaçıkıdı. Nihayet, nerede Ehl-i sünnet ve cemaatde sabit-kadem olan âlim ve kâmil kimse varsa, sünnet ve cemaatın sarsılmaz yolundan dön diye, zorlardı. Bunlardan bazıları —zaruretler zararlı olan şeyleri mübah kılar— gerekcesi ile sahabenin ileri gelenlerine buğz ittiklerini açıkladılar. Ama çoğunluğu bildikleri doğru yoldan dönmeyüb işkenceye ve azaba sabrederlerdi. Mevlana Sadeddin Taftâzânî evladından ve o zamanlarda halkın örnek aldığı, ve Herat Şeyhu'l-İslamını almış aded talebesi ile, kendine tabi olmadıkları için katlettirdi. Şeyh Şehâbeddin evladını da tevâbii ile aynı akibete uğrattı. İslamın kubbeleri mesabesinde olan meşhur şehirleri şeriatın aydın nurundan boşaltıp, bîtat ve zulüm karanlığı ve zındıka ve dalâlet zulmetiyle doldurdu. Şuhedâ makberi ve iyiler mezarlığı olan, mescidleri ve medreseleri yakdı, yıkdı harab ettirdi. Ebu İshâk Kazerunî, Ebu Hanife, Abdul Kadir Gilani, Şeyh Muhammed Sabûni-yi Hemedânî ve Kitâbu'l-Envâr sahibi, Mevlâna Yusuf-i Erdebilî'nin bunların emsâli pekçok kemal sahibi şahısların mübarek türbelerini ve mezarlarını yıkdırdı, yıkdırıp yaktırarak yerle bir etti.

Hulasa olarak, bu fena - akibetlinin müslümanlara yaptığı kötülüğü, Buhtu'n-Nasr-ı Gaddar Kudüs halkına ve firavun da İsrailoğullarına yapmamışlardı.

Dime bunca fesâd ol lain
İdüb nice oldı belâdan emin
Bu imhâlî sanman kim ihmâdur
Ve ümli lehüm enne keydi metin

O hilekâr ve dalavereci olan Şah İsmail'in ceddi Cüneyd, Erdebil ocağında hürmete layik bir şeyh iken bir defa fitne ateşini yakmıştı. Cihad için sancağı çekib askeriyle Gürcistan'a akın etmişti. Orasını harab etti, dönüşde Şirvân vilâyetine uğrayıb orasını da harab etti. Sonra Şirvan Şah tarafından yenilib mağlub olmuştu. Onun yerine oğlu Haydar Şah geçti. Genç ve merd biriydi ve şerre müt mâilidi Sultan Uzun Hasan'ın kızı ile evlenmişti. Bundan dolayı şöhreti ve şereketi artmıştı. Sultan Yakub zamanında zirve-i ikdidara yükseldi. Atasının intikamını almak için asker toplayıb Şirvan Şâh üzerine yürüdü. Şahın onunla harbedecek kuvveti yokdu. Sultan Yakub'dan yardım istedi. Sultan Yakub'la aralarında akrabalık olduğundan ona yardım için Türkmen askerini gönderdi. Heb birlikde varıb harb ettiler. Erdebil atlılarını dağıttılar, savaşda ileri gelenlerini katledib çil yavrusu gibi tarumâr ittiler.

Sultan Yakub'un vefatı üzerine evladlarının arasındaki anlaşmazlıkla İran topraklarına fitne doldu.

Herc-ü merciyle tolub İran-zemin
Oldı ol mağmure pür-virân-zemin

Şeyh Haydar'ın ulu oğlu Hoca Ali Erdebil'den hurûç itti. Düşmanları ile savaştı. Memleket yine karıştı.

Bu arada Şeyh Haydar'ın küçük oğlu Şah İsmail sahneye çıkdı. 300 kadar askeri ile Erzincan'a vardı. Şah İsmail'in ceddinin (Safiyüddinin) müridleri ile Anadolu'nun pek çok yeri doluydu yani, Anadolu'nun pek çok yerlerinde onun ceddinin pek çok müridleri vardı. Bu zamanda Sultan II. Bayediz inebahtı, Motun ve Koron Savaşı ile meşguldü. Anadolu askerini bu sefer için alıb gitmişti. Bu sebebden Anadolu'nun pek çok yeri askerden hâli kaldığın-

dan Şah İsmail gelerek orada atını oynatma fırsatını bulmuştu. Oralarda bir müddet kaldı ve yayına pek çok müridi toplanarak ünü ve şöhreti her tarafa yayıldı.

Herne yerde varise bir bed-nihâd
Müfsid-ü-mülhid mübâhî-itikâd
Vardı ol bed-kîşe itti ittibâ
Oldı Erzincan'da hayli ictima

Her taraftan atlılar akıp ona katılarak hayli asker toplandı. Bu vesile ile onun istikbalide parladı. Fakirlik köşesinde adı HOCA KEMAL iken ŞAH İSMAİL oldu. Bunun saltanata geçmesi Hicri 905/1499 yılında vuku buldu. Aynı yılda Kansu gavride Mısır tahtına geçmişdi.

Şah İsmail tahta geçer geçmez Şirvan'a da saldırdı, orasını harab etti ve Şirvan Şahı diri diri şeşe sancub (takıb) kebab etti. O zaman Hasan Han'ın kumandanlarından Mirza Yusuf oğlu Mirza Eevend Azerbeycan diyarının kumandanıydı. 30 bin kadar askeri vardı. Şah İsmail'le karşılaştılar yenildiler ve kaçtılar. Bu savaşta 15 bin Tümen askeri ölmüştü.

Şah İsmail oradan doğru Tebriz'e yöneldi. Savaş felan olmadan şehre girdi. Akkoyunlulardan ele geçene acımayub öldürdü. Atasının intikamı için genç ihtiyar, avret, oğlan 40 - 50 bin Akkoyunlu'yu öldürdü. Hasan Hanla Mirza Ahmed'in kabri hariç diğer emirleri ve sultanları mezarlarından çıkardub cesetlerini yakdı. Düşmanlarının ırısın uğafın öldürerek, ölüsünü ve dirisini yakıb külünü giğe savurarak insanların kalblerine korku bıraktı. Kubbe-i islam olan Tebriz'i şeriattan boşaldub zulmet-i dalâlet ve zalâm-ı zulm-übitatle doldurdu. Hasan Han'un kızı olan kendi annesini, Şah İsmail'in iyiliğini istediğinden onu küfr-ü-ilhâdden ve zulm-ü-bî-dâddan men ettiği çün, kendi ili ile kakuyub öldürdü.

Daha sonra Irak'a akın iderek Kazvin, İsfahan, Kum, Kâşân, Rey Hemedan, Semnan ve Damğani aldı. Bu vilayette bulduğu ehl-i sünnet-ü-cemaatten herkesi keserek eski hanedanlare yağma süpürgesini (cârub-ı ğâyreti) çaldı.

Türkmandan bulduğun kırakıra
Od gibi girdi irdiği yere
Buyruğuna öyle râm etbai kim
Gir der ise göz göre oda gire

Mirza Elvand Diyarbakır'da Meskundu, vefatında yerini Sultan Yakub oğlu Mirza Murad aldı. Akkoyunlulardan 30 bin kadar asker alıb Kızılbaşla büyük bir harb etti. Ama bahtları döndüğünden kızılbaşın hamlesine dayanamayub kaçtılar. Sultan Murad sadece birkaç yüz kişi ile Bağdad'a zor düştü.

Yağı-yi bîdâd aldı tahtını
Kendü Bağdad'a ilette rahtını
Yakdı cânın hasret-ü-derd-i diyâr
Gözlerinün yaşı akdı Dicle-vâr

Kızılbaş Tuğlu ve nakkareli Türkman beylerinden 20 den fazlasının boynuna vurarak Fars vilayetine girdi. Oranında halkına her türlü eziyeti yapıp Irak ve Acemden beter etti. Şehirleri gizli ne şirazi koydu ne Yazdı. Bunların ikiside çok mamur ve güzel şehirlerdi. Yakub yıkıp harab etti. Firûz-kûh denen kaleyi alarak halkına katliam itti ve Bağdad'a geldiğini duyan Sultan Murad, bununle karşılamuyacağını anlayıp, malını ve aile efradını alarak Şam'a, Arab'a ve Haleb'e kaçtı. Oradan zulkadirli oğlu Alauddevle Bey'in yanına geldi. Orada da duramadı, kiçi tepenin başında oturmakdan, ulu dağın eteğinde durmak yeğdir diyerek, Alauddevle'yi koyub Yavuz Sultan Selim'in yanına gitti. Yavuz ona çok hürmet etti ve Kızılbaş elinden aldığı kaleleri Sultan Murad'a teslim etti.

Sultan Murad'ın gidib Bağdad'ın hâli kaldığını anlayan Şah İsmail şehre girdi. Rızla mutehhem olub hâli mübhem olanlar kurtuldular. Ehl-i sünnet ve cemaatten olanlar azab girdabında boğuldular. Bunların Bağdat'da yaptığı Moğolların yaptığından çok şiddetli idi. Moğollarınki sırf dirilere mahsus idi, bunlar ölüleride incittiler. Onun Bağdat'a yaptığını izah kabil olmadığı gibi, askerlerinin yaptığını da lisan anlatmaya tahammül edemez.

Dime bunca türlü fisad ol lain
İdüb nice oldı beladan emin
Bu ihmâli sanman kim im haldur
Ve umli lehüm enne keşdî metin

Bu arada Horasan'da Timur-ı Gürvani neslinden Hüseyin Baykara çıktı. 912/1506'da vefat etti. Oğulları arasında ihtilaf çıktı. Sonra Moğol aslında nve Cengiz neslinden Yunus Han oğlu

Şeybek Han çıktı. O da kisvet-i Hazreti ihtiyâr ettiğinden Yeşil Baş namıyla meşhir olmuştu. Amû suyun ugeçerek Belhi, Mervi, Heratı, Nişaburı aldı. Ehl-i sünnet meznebinde olduğundan Kızılbaşla araları iyi değildi. 28 Şaban 916/1510'da Merv yakınında savaştılar. Kızılbaş Tatarın askerinin çok olub kendisini yeniceğini biliyordu. Pusuya girerek yenilmiş intibanı vermeye çalışdı. Yağmaya dalınca pusudakiler çıkıp Tatar askerini yenib Şeybek Han'ı işkence ile öldürdüler. Başı giden Tatar askeride dağıldı.

Kızılbaş oradan Herat'a orasınıda yaktı. Bağlarını harab etti. Allame-i Taftazânî'nin nebîresi olan şeyhulislâmı talebeleri ile katletti.

Nehr-i kahrı şeh-ü-köyü kıldı ğark
Nâr-ı hısmı ol diyârı kıldı hark

Semerlanda asker göndererek Maverâünnehre nehr-i kahri akıttı. Burada yaptıklarını anlatan, bir şairin Selim'e yazdığı şiiri daha sonra vermeye çalışacağız.

Şah İsmail'in yaptığı zulüm ve işkence ile Hindde Sindde Hata ve Hatanda velvele bıraktı. Arabda ve Acemde yakında ve Irakda onunla savaşmaya kadar kimse kalmadı. Her nerede kim varsa bu gaddar ağın aldı. (onu yendi) (2).

Kemal Paşa - Zade VIII. Defterinde de Şah İsmail'in Dulka-dirli Alauddevle Beyle savaşmak için Anadolu'ya akınını da özetle şöyle söyler : 913/1507 yılı başlarında Kızılbaş serhadd-i Ruma yetiştirib, Osmanlı Sultanının himayesinde olan Alauddevle Bey'in memleketine saldırdı. Osmanlı Sultanı II. Bayezid'e hürmetinden halkına dokunup, yağmaya felan gitmedi. İli-ü. günü incitmedi. Adamlarına şöyle demişti.

Eyitdi ol kişinun vay başına
Ki el uzada bir buğday başına
Olur cismini urub hısm-ı tîze
Ser-a-ser huşa gibi rîze-rîze

Buraya gelmesinin sebebi ise, Alauddevle Bey'le aralarında olan düşmanlıkdı. Sebeb hep mezheb ayrılığı ve istila idi. Türk-

manın evin barkın harab idüb o memleketi yakmak yegane emeli idi.

Hududa geldiğinde durdu. İcazetsiz hazret-i Pâdişah-ı hilâfet, penahun havza-i himayetinde olan vilâyetün içinden mûrûr-ubûr, tekkûf ola deyü davakkuf gösterüb, ardın önün çalmış görmüşdi.

Semend-i azmine pâ-bend urdı
İnan-ı azmini çekdi ve turdı.

Diyarbekrin içinden dahi gitse olurdu. Ol yoldanda varır maksadına vusuf bulurdu, emmâ rindâne deprenüb, bir taşla iki kuş vurmak istedi. Bahane ile gelüb serhadd-i Rumda bir zaman turmak istedi. Taki Anadolu'nun Kızılbaşı ve sâir evbâşı şah İsmail'in geldiğini duyub yanına toplanalar süvâr-ü-piyâde, bendv-vü-âzâde her kanda varsa âlet-i rezm ile azm ide vara, kendünün haşmeti artub, ziyâde şevket bula. Ama umduğun bulmadı, ol didüğü iş olmadı. İçinde Kızılbaş olan vilayetlerin halkı boyunlanub birbirine merbut olmuşdı serhaddi geçmesine ihtimal yokdu. Her taraf askerle doluydu kuş uçmaz kolan yürümezdi.

Huruşuyla guş-ı felek tolmuşdı
Kuş uçmaz kolan yürümez olmuşdı

Öyle hazır duruyorlardı ki, buldukları Kızılbaşın arkasından kumaşın soymakla kalmazlar, başın yaşın kurudurlardı. Onların canlarına işkence iderler ve tenlerini zından içinden çürüdürlerdi...

Düşmanın serhadde geldiği haberi derhal başkente irişirdi. O havaliden sorumlu olan Sultan Ahmed'e derhal emir verildi yecuc-ı fitnenin hurucunu men için harekete geçildi. Çok mikdar da asker toplandı. Seferün yarağı ve yasağı görüldü. Ak çadırlarla sahra yâsemin-zâra dönüb yeşil cemenler üzerinde kırmızı lâle gibi kızıl utağ kurdular. Amasya ile Tokat arası askerle tolmuştu.

Çeriden deşt-ü-der deryâya döndü
Ve mûr mevciiyle tağlar büründü

Düşmanın niyeti belli değildi. Onun için saldırmayı bekmediler fakat ol diyarda Türk ve Türkmânla satu-bazar etmege çı-

kan kızılbaşları tutub işkence iderlerdi. Konanlarına ve göçenlerine olmadık eziyetler yaparlardı...

Kızılbaş orada bir aydan fazla tudu. Bakdı gördüki muhalifden ve muvafıktan kimse yanına gelmedi. Oradan kalkdı Sivas dilarından göçüb sel gibi akdı Kayseri civarına indi. Oradan do-laşdı vardı Tülkadirli iline girdi. Hanuman-ı Türkmanı yile virdi. Ne Maraş'ı koydu ne Elbistan'ı yakdı yıkdı. Her tarafa saldırdı. İl ve gün koymadı her tarafı yağmaladı yakdı. Avret-ü-oğlan, pir-ü-cevan, kavî-vü-nâ-tuvan dimesi, bulunduğun kırdı. Hayatı yakasın çâh idüb, harmen-i bekâsın havâ-yı senaya virdi.

Ne şehr-ü-ne köy-ü-ne il-ü-ne boy
Komadı harâb itdi ol kine-cuy
İder şehrini nâr-ı kahrle hark
Kılur köyünü cûy-ı şimşire ğark

Alauddevle Bey'in anunla mukabeleye takatı ve mukateleye kudreti yoğ idi. Yanında suvâr-ü-piyâde dört beşbin kadar adamı vardı. Adamlarının ekseri dağılmış gitmişdi. Ulu sunun kişisi ve u lusı yayılmışdı. Kimisi Şam'a çıkmış, kimi Rum'a inmişdi. Nihayet kendisi de «el-Firâru mimmâ lâ-yütak firar, güç yetmeyen şeyden kaçmaktır» sözüne uyararak kaçmaya karar verdi. Malın ve iyalin alub topluca Turna Dağına çıkdılar. Orasının sadece bir yolu vardı. Şam askerini birkaç defa bu methodla yenmişdi. Kendiler o araziyi çok iyi biliyorlardı. Çerkes-i nâ-kes askerini de böylece dağa çekmişler ve oklarıyla harab itmişlerdi. Aynı metod ile Kızılbaş da oraya çekmek istedi. Hazırhklarını görüb düşmanı beklemeye başladı. Dağa çıkmadıkları için etrafı ihata ettiler o aralıkta olan ili ve boyu şehri ve köyü elleri irduğı yerden urdular. Alauddevle'de dağda geçitleri tutmuş, okçuların yerleştirmişdi, ama dağa çok kar düşdüğünden ancak kışa kadar kalabilirdi. Bu bakından Alauddevle Bey düşünceye dalmışdı.

Ceyş-i ğam tolmuşdı gönlü şehrine
Cânı ğark olmuşdı ğussa nehrine

Mısır sultanından ve Osmanlı padişâhından defalarca yardım istemişdi. Kızılbaş elinden ferya detmişdi. Feryadı çerkesün (mem-lukluların) kulağına girmemişdi. Şah İsmail, Türkmanı bırakub, bizim topraklarımıza saldırır diye korkarlardı. Fakat II. Bayezid

Alauddevle'ye yardım etmeye ve memleketini Kızılbaşın elinden kurtarmaya azm etti. Anadolu'ya ve Rumili'ne haberler gidib sefer haberi ilan edildi. Vezir Yahya Paşa bu işe komutan tayin edildi.

Yürüdi sahrada kuh-ı âhenin
Oldı lertzân et ayağından zemin

Rumili Beylerbeyi Hasan Paşa'ya derhal askeriyle hazır olması emr edildi. Başkomutan Yahya Paşa sancağın alıb yürüdü. Ak Deniz'ün ve Kara Deniz'ün boğazları gazilerin atlısı ve yaya-sıyla tolmuşdu. İstanbul ve Gelibolu iskeleleri adamdan geçilmi-yordu.

Bakan sahraları derya sanurdu
Anu görse Sikender ya sanurdu
Cihandur ya neheng olmuşdı âdem
Kılıç mevciiyle tolmuşdı âlem
Yere inmezdi gökden düşse igne
Ya başa tokunur idi ya cigerine

Ordu geldi Engürü kenarındaki sahraya kondu. Rumili askerlerinden bin kadar ağırlıklarını atıp düşmandan haber almak için Kayseri taraflarına gönderildi. Geldiler hiç bir şey bulamadılar. Çünkü Kızılbaş, Osmanlı askerinin üzerine geldiğini duyub kaçmıştı.

Bu taraftan Zülkadirlilerde indiler ve düşmanın ardına düşdüler. Fakat Kızılbaş Fırat nehrini geçmişti. Yalnız bu tarafta kalan mallarını ve ağırlıklarını yağmaladılar.

Şah İsmail, Alauddevle'nin yurdundan döndü geldi. Tebriz'de biraz eğlendi. Çok geçmeden emirlerinden birini askerine komutan yapıp pek çok askerle Erzincan tarafına gönderdi. O zaman Yavuz Sultan Selim Trabzon'da veliahdı ve Erzincan ona tabii olduğundan askerini alıp düşmanın üzerine yürüdü. Kendisi henüz gelmeden öncü - akıncı - kuvvetler yetişdiler. Düşmanla çarpışmaşa başladılar. Düşman bir köprüyü geçüb kaçarken gaziler yetişerek onları öldürdüler. Ördek ve gaz sürüsüne hızlı uçan şahin girer gibi girdi. Kimin öldürüb kimin esir ettiler.

Yavuz Sultan Selim ise düşmandan bu toprakları tekrar pâk edib, Sâlim-ü-ğanım geldi makamında ârâm iddi...

Kızılbaşın çekilib gittiğini anlaşılınca askere destur verildi ve herkes yerli yerine gitti.

Olub Sultan-ı âlemden işâret
Yerine vardı asker oldu râhat

Şah İsmail yine durmadı her tarafı yakıp yıkıyordu ne Bağdat kalıyordu ne Tebriz (3).

Dil nice şerh eylesin düşmenlerün bî-dâdını
Yakdılar Daru's-selam-u-sulhun bünyadını
Nice akmasın gözümün kanlı yaşı Dicle-vâr
Leşker-i ğam geldi yakdı gönlün Bağdad'ını (4).

Trabzon'da olan Yavuz Sultan Selim bunu biliyordu. Diğer kardeşleri taht ve saltanat derdinde idiler. Durmadan divana mektublar yazarak babası ile görüşüp ona memleketin durumunu anlatıp düşmanla harb etmeğe izin istiyordu. Atası veya onun ağzından vezirler bunun isteklerini reddederek «etrâf-ı vilayette olan düşman ile, eger Kızılbaş ve eğer Gürcidur, musalaha ve mudârâ üzerine ol teksir-i adâya (düşmanların çoğalması) rizam yokdur» diyordu (5). Ama Şah İsmail her tarafı yakıp yıkıyordu. Her fena işde onun parmağı vardı. Anadolu'nun bir çok yerlerinde daileri (propogandistleri) vardı. Şahkulu baba tekeli bunun adına baş kaldırıp Anadolu'da nice kanlar akıdub, nice haneleri harab edüb, nice beyleri ve paşaları katletmişdi «Kara göz paşa, Hadım Ali Paşa» Kemal Paşa - Zade derki : Şahkulu dimeğle mağrûf mulhid-ü-müfsid ki, Şâh-ı güm-rahûn dailerinden, mezheb-i bî-asl-ı şıayı şâyi itmege Ruma gelen sailerindendi (6). Ama Allah onun insanlara yaptığını yanına koymadı. Bu ejderhayı yutmağa bir Asa ve o firavnı nehr-i kahre batırmağa bir Musa yarattı.

Yavuz Sultan Selim'i Osmanlının başına geçirmeyi nasib ederek dünyayı bu belidan kurtardı.

Haberdar ululardan aklolunur
Her firavna bir musa bulunur (7).

3. Defter VIII/I, v/113 a - 117 a.
4. Defter VIII/I, v/125 a - b.
5. Defter VIII/II, v/196 b.
6. Defter VIII/II, v/198 a - b.
7. Defter IX, v/125 b.

Yavuz'a Horasan ve Maverâünnehr'den gönderilen bir mektub vardır. İsmi ve mahiası Emin olan ve Şah İsmail'in zulmünden kaçan Hoca-yı Molla-yı isfahâni Selim'e Farsca ve Çağatay Türkçesiyle, Çaldıran Seferi esnasında bir mektub gönderir, fakat mektub cna, sefer dönüşü Amasya'da yetişir .Bu mektubdaki şiiri okuyanlar, yine Şah İsmail'in yaptıklarından tek laf etmiyerek, Yavuz'u yine de Ehl-i Beyt ve Türk düşmanı mı göstereceklerdir ? (8). İlim insafli olmayı gerçekçi olmayı ve tarafsız olmayı gerektirmez mi ?

Ey sa'âdet seriririning şâhı
Ey Süleymân-sıfat u İsi-dem
Ey sehâ milkide sipeh-sâlâr
Ey Sikender-sipâh u Hızr-ilhâm
Ey diyânet cihânıga sultân
Ey yüzüng âfitâb-ı evc-i celâl
Tâ zuhûr eyleding bu âlem ara
Çaldıng irse cihânda kûs-ı nüvîd
Husrev-i dîn-penâh-ı Şâh Selîm
Tapdı hak yolıda tarîk-ı hüdü
Ehl-i islâmı hidâyet kıl
Bile kim adl ü dâd bar sanga
Kil ki din ehliga amânsın sin
Bar adl ü sehâng üçün hayrân
Min dimen kim zemâne şâhısın
Beyle kim sinde bar feth ü zafer
Sanga ey şâh arz-ı hâlim bar
Lutf öylep mining murâdıma yit
Bar idi meskenim Horasan'da
Kördi mise besi belâ-yı vatan
Din tarîkını küfr yıktı tamâm
Bid'at u fîsk yıktı âlemni
Hânedânlar barısı boldı harâb
Bağrımı küfr otı kebâb itdi
Bende-i sünni vü pâk-mezheb min
Anung üçün bu bid'at ehlinin
Manga tüşmedi bu belâ yalnguz
Kim ki sünnî idi cefâ kördi
Sindin ümmîd-vârdur âlem
Rişte-i küfrni çikip üzgil

8. Taner Timur, Osmanlı Toplumsal düzeni, Ank. 1979.

İntizâring çiker Horâsânlık
Yâr-ı müstâk sanga ehl-i Irâk
Mâverâü'n-nehr içre şâh u gedâ
Ki sining devleting füzûn bolgay
Devlet ü nusret ile azm eyle
Kurtar islâ mehlını gamdın
Lutfile hastalanga dermân kıl
Ger cihâning nüvidi sindindür
Hvace-i hasta kim irür mahzûn
Yıglaban vuslatıng tiler dâyim
Ki vücûding tapıp hayât-ı ebed
Baht u nusret sanga müdâm olsun
V'ey celâlet sipihricing mâhı
V'ey nebi-haslet ü velî-makdem
V'ey şecâ'at memâlikide medâr
V'ey Mesihâ-dem ü kelîm-kelâm
Şâh bin şâh Husrev-i devrân
Âlem ehli kaşingda zerre-misâl
Tüşdi zevk u sürûr âdem ara
Yitti din ehliğa sadâ-yı ümîd
Sadef-i dehr içre dürr-i yetim
Halleda'llâhu milkehu ebedâ
Turuk-ı şer'i ri'âyet kıl
Yâr bolsun çehâr-yâr sanga
Mehdi-yi sâhibi'z-zamânsın sin
Yüz tümen Hâtem ile Nûşirvân
Belki sin kudret-i ilâhısın
Kudret-i Hakdur ne fi'l-i beşer
Arz iter imdi kim mecâlim bar
Dâd-hv-aning min imdi dâdıma yit
Pelki Hvarezm birle Balkanda
Buldım ol milkdin cilâ-yı vatan
Küfr cîn mesnedini tutdı makâm
Fısk hâkdın ayırdı âdemni
Kalmadı şer içinde ây-ile tâb
Din ü islâmni harâb itdi
Peyrev-i ilm-i din ü mekteb min
Manga yitti cefâ vü tîg-i kîn
Mihnet ü cevr ü ibtilâ yalंगuz
Bid'at ehlidin ibtila kördi
Âlem içindeki benî âdem

Kilip islâm ilini tirgüzgil
Kıl Horâsân'da dahı sultânlık
Eyle kim cânga ten irür müştâk
Kıla-turtarla sanga müdâ du'â
Düşmening zâr u ser-nigûn bolgay
Küfr def'in kılurnı cezm eyle
Mihnet ü bid'at ile mâtemdin
Hayr üçün zârlarga ihsân kıl
Ehl-i dîning ümîdi sindirdür
Bagritur kan u eşkitür gülgûn
Tingridin devleting tiler dâyim
Küfr ü bid'at ilini kılgay redd
Devletingg dahı müstedâm olsun (9).

İşte Yavuz başa geçtikden sonra, içişleri yoluna kor ve derhal İran seferi için divanı toplar. Divanda harbe gitmek istemeyen veya Şah İsmail'e taraftar olanlar vardır. Meseleli oyalamak isterler, «Kanun ve kavâidimiz neder bir bakalım» derler. Zuna kızan Yavuz, Şukri-i Bitlîsinin dili ile onlara kızarak yukarıda belirttiğimiz gibi şöyle der :

Kim bi kanun-u-kavâid-ü-sübül
Gökden inmiş Hak kelamı hod degül
Ne Rasulün sünnetidir bî-hilâf
Ne bu guft-ü-gûda vardır ihtilâf
Kendi devrinde ne ihdâs itse şâh
Ol anun kanûnıdır bî-iştibâh
Devr anundur emr anun kanun anun
Bahr anundur berr anun hâmûn anun (10).

Yavuz Osmanlı kamu oyunu bu harbin şiddetli bir şekilde lüzumuna inandırmak için kolları sıvar. Aliminden halkına, askerinden kumandanına kadar bu konuy uele aldırıldı.

İşte yazarımız Kemal Paşa - Zade aşağıdaki meşhur fetvasını vererek müslümanların dikkatini çekti.

9. İdris-i Bitlîsî, Selim - Nâme, v/67 b - 68 b; «The Biritish Meseum, A dd. 24960, London», v/676 - 678; Celal - Zade Koca Nişancı, Meâsir-i Selim Hânı, (The Biritish Museum Add. 7848), v/36 b - 38 a; Münşeât-ı Salâtîn, II, s. 368.

10. Şükri-i Bitlîsî, a.g.

Kemal Paşa - Zade'nin fetvası :

Kemal Paşa - Zade Çaldıran Savaşından önce Şah İsmail ve

onun tebası hakkında verdiği fetva özetle şöyledir :

Her türlü hamd ve senâ kudret ve kerem sahibi yüce Allah'a olsun salâtü selamda doğru yolu gösteren Hz. Muhammed'e ve Hak yolda ona tabi olanlara olsun.

Haberlerde geldiğine göre, aşırı şiaya bağlı bir grup, Ehl-i sünnet ve'l-cemaat yolunda olan müslümanların memleketlerinin pek çoğunu işgal ettiler. Oralarda kendi batıl - mezheb ve görüşlerini yaydılar.

Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer ve Hz. Osman hakkında küfr - fena sözler söylediler. Bunların halifeliklerini inkar ettiler. İlim erbabına ve içtihat yapan (müçtehitlere) lara hararetler savurdular. Onların başında bulunan Şah İsmail'in takib ettiği aşırı Şia - mezhebinin yolunu, gidilecek en kolay ve doğru yol zannettiler. Onlara göre Şah dinde sınırsız yetkiye sahibdir. Onun dinde helal kıldığı helal, haram kıldığı da haramdır. Mesela, Şah içkiyi helal kılmıştır, öyle ise içki helaldir... Netice olarak onların kötülükleri ve küfürleri sayılmayacak kadar çokdur.

Buna göre biz, onların küfür ve irtidatlarında asla şüphemiz yokdur. Ülkeleri Daru'l-Harbdır. Erkekleri ve kadınları ile evlenmek caiz değildir. Onların çocuklarının hepsi nikahsız «Veled-i zinadır» Kestikleri hayvanlar mundardır, yenmez. Onlara mahsus olan kırmızı başlığı «Börkü» zorlama olmadan, sırf onların alameti diye, giyenin, büyük ihtimalle küfründen korkulur. Çünkü bu açıkça küfür ve inkar alametidir.

Bunlar hakkında verilecek hüküm : Dinden dönenler hakkında verilecek hüküm ile aynıdır. Memleketleri, Daru'l-Harb, malları, kadın ve çocuklarının müslümanlarca yağmalanması helaldir. Erkeklerden bu sapık yolu bırakıp müslüman olanlar serbestdir. Kabul etmezlerse hakları kılıçdır, öldürülürler. Savaşa gücü kudret olan müslümanların onlarla savaşması farz-ı Ayındır (11).

11. Adel Allouche, The Origins and Development of the Ottoman - Safawid Conflict, s. 171 - 173, Berlin - 1983.